

Cuprins

<i>Lista figurilor</i>	11
<i>Lista tabelelor</i>	15
<i>Lista casetelor</i>	19
<i>Prefață la ediția a treia</i>	21
<i>Prefață la ediția a doua</i>	25
<i>Prefață la ediția întâi</i>	27

I. Natura trăsăturilor de personalitate

1. Conceptul de <i>trăsătură</i> și teoria personalității.....	31
Introducere: concepții despre trăsături.....	31
O scurtă istorie a trăsăturilor.....	36
Metode psihometrice de identificare a dimensiunilor personalității.....	40
Principalii factori ai personalității: 16PF și alte chestionare.....	47
Factorii de rang superior: „cei cinci mari” sau „cei trei factori gigantici” ?.....	50
Concepții actuale despre structura personalității.....	53
Concluzii.....	67
2. Persoane, situații și interacționism.....	69
Trăsături și situații.....	69
Trăsăturile apar sau nu în toate culturile?.....	82
Concluzii.....	88
3. Personalitatea de-a lungul vieții.....	90
Stabilitatea trăsăturilor.....	90
Temperamentul.....	97
Temperament, personalitate și stabilitate: studii longitudinale.....	105
Concluzii.....	109
4. Trăsături stabile și stări efemere.....	111
Introducere: poziția stărilor în teoria trăsăturilor.....	111
Modele trăsătură-stare.....	113
Dimensiunile stărilor: afectul, dispoziția și excitația autodescrisă.....	119
Dincolo de dispoziție: domenii suplimentare ale stărilor.....	128
Trăsături și stări: studii empirice.....	131
Concluzii.....	145

5. Alte concepții despre personalitate : alternative la teoria trăsăturilor	147
Trăsăturile în teoria psihodinamică	148
Inconștientul: studii contemporane	154
Evaluarea trăsăturilor implicite	158
Metodele de cercetare umaniste și fenomenologice	165
Concluzii	173

II. Cauzele trăsăturilor de personalitate

6. Genele, mediul și trăsăturile personalității	177
Introducere	177
Studiile despre gemeni	183
Alte proiecte de cercetare	188
Genele, mediul ambiant și unele trăsături de personalitate	192
Alte aspecte ale cercetării genetice	195
Studii de genetică moleculară legate de personalitate	204
Concluzii	208
7. Psihofiziologia trăsăturilor	210
Introducere : metode neuropsihologice de cercetare a personalității	210
Schize ale teoriei neuropsihologice	213
Tehnicile psihofiziologice : rezumat și exemple	219
Personalitatea și vizualizarea cerebrală	226
Personalitatea și excitația : către o teorie integrată ?	232
Personalitatea și sensibilitatea la stimulii motivaționali	242
Psihofiziologia : încotro ?	248
Concluzii	251
8. Sociopsihologia trăsăturilor	253
Introducere : personalitatea și comportamentul social	253
Dezvoltarea personalității : perspective sociopsihologice	258
Elemente constante în cunoștințele și cogniția de tip social	269
Trăsături și procese : agreabilitatea și comportamentul social	275
Trăsăturile „sociopsihologice”	278
O apropiere între sociopsihologie și teoria trăsăturilor ?	282
Concluzii	285

III. Consecințe și aplicații

9. Stresul	289
Introducere : natura stresului	289
Stresul și sensibilitatea fiziologică	291
Nevrozismul și vulnerabilitatea la stres	294
Perspective tranzacționale asupra personalității și stresului : ipotezele medierii și moderării	302
Nevrozismul, stresul și tulburările emoționale : o perspectivă autoreglatoare	313
Concluzii	320

10. Trăsăturile și sănătatea	322
Introducere	322
Bolile cardiace	325
Cancerul	329
Nevrozismul ca factor de risc în numeroase maladii.....	332
Stresul și sănătatea	333
Trăsăturile și comportamentele legate de sănătate	338
Metode de cercetare bazate pe modul de viață a legăturii dintre personalitate, stres și maladii.....	338
Modele de boli psihosomatice	340
Concluzii	342
11. Trăsături de personalitate anormale ?	344
Tulburările de personalitate – concept și clasificare	345
Probleme legate de tulburările de personalitate în sistemele categoriale curente	350
Există trăsături de personalitate anormale ?	357
Tulburările de personalitate și modelele personalității normale : integrarea psihiatriei cu psihologia diferențială ?	367
Concluzii	375
12. Personalitatea, performanța și procesarea informațiilor.....	377
Studiile despre performanță și teoria trăsăturilor.....	378
Teorii ale personalității și performanței	381
Extraversiunea-introversiunea și performanța.....	387
Anxietatea-trăsătură, nevrozismul și performanța	397
Personalitatea și inteligența.....	405
Concluzii	409
13. Aplicații ale evaluării personalității.....	412
Principii ale evaluării trăsăturilor	412
Aplicațiile educative și clinice	425
Personalitatea și performanța în muncă	431
Psihologia organizațională : alte aplicații	436
Inteligența emoțională	441
Concluzii	447
14. Concluzii.....	449
Realizările din domeniul cercetării trăsăturilor	449
Către o teorie a trăsăturilor	455
Trăsăturile și coerența teoriei personalității	466
Concluzii	469
<i>Bibliografie</i>	471
<i>Index de nume</i>	539
<i>Index tematic</i>	547

Seria *Collegium. Psihologie* este coordonată de Adrian Neculau.

GERALD MATTHEWS este profesor de psihologie la University of Cincinnati și a predat anterior la universitățile din Aston și Dundee. Este coautor a numeroase volume, printre care se numără *Attention and Emotion: A Clinical Perspective* (1994), care a primit în 1998 premiul decernat de British Psychological Society, și autor a numeroase articole în domeniul cercetării personalității.

IAN J. DEARY este profesor de psihologie diferențială la University of Edinburgh și director al Centre for Cognitive Ageing and Cognitive Epidemiology din cadrul aceleiași universități. Este membru al Royal College of Psychiatrists. A publicat numeroase lucrări despre personalitate și inteligență, iar în 2002 a câștigat premiul decernat de British Psychological Society cu volumul *Looking Down on Human Intelligence* (2000).

MARTHA C. WHITEMAN este profesor de psihologie la University of Edinburgh. Cercetările ei vizează aspectele interpersonale ale personalității, bolile cardiovasculare, îmbătrânirea și sănătatea publică. A publicat articole în reviste medicale și de psihologie, printre care *The Lancet* și *Psychosomatic Medicine*.

Gerald Matthews, Ian J. Deary, Martha C. Whiteman, *Personality Traits*, Third Edition
Third edition © Gerald Matthews, Ian J. Deary and Martha C. Whiteman 2009
Published in the United States of America by Cambridge University Press, New York
© 2012 by Editura POLIROM, pentru ediția în limba română

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Pe copertă: © iStockphoto.com/Tjaša Žurga Žabkar

www.polirom.ro

Editura POLIROM
Iași, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1, sector 4, 040031, O.P. 53, C.P. 15-728

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:

MATTHEWS, GERALD

Psihologia personalității: trăsături, cauze, consecințe / Gerald Matthews, Ian J. Deary, Martha C. Whiteman; trad. de Dana Ligia Ilin. – Ed. a 2-a, rev. – Iași: Polirom, 2012

Bibliogr.

Index

ISBN: 978-973-46-3070-7

I. Deary, Ian J.
II. Whiteman, Martha C.
III. Ilin, Dana Ligia (trad.)

159.923

Printed in ROMANIA

**Gerald Matthews, Ian J. Deary,
Martha C. Whiteman**

PSIHOLOGIA PERSONALITĂȚII

Trăsături, cauze, consecințe

Ediția a II-a revăzută și adăugită

Traducere de Dana Ligia Ilin

POLIROM
2012

Schițe ale teoriei neuropsihologice

Teoriile neuropsihologice au o serie de componente comune. Prima este ceea ce Gray (1987) a denumit „sistem nervos conceptual”, adică o schiță a celor mai importante sisteme cerebrale. Datorită complexității creierului, teoreticianul trebuie să aleagă ca bază a teoriei câteva sisteme nervoase cruciale. Ce înțelegem prin sistem? În esență, un sistem este o componentă funcțională a creierului care ar putea să se bazeze pe mai multe structuri anatomice distincte. Trebuie să identificăm cel puțin aceste structuri și neurotransmițătorii asociați cu principalele trasee neurale ale sistemului, deoarece variația legată de funcția neurotransmițătoare ar putea fi legată de personalitate. Printre neurotransmițătorii care au atras cel mai mult interes din partea teoreticienilor trăsăturilor se numără serotonina, acetilcolina și catecolaminele, cum ar fi noradrenalina (norepinefrina) și dopamina. A doua componentă a teoriei este o descriere a funcțiilor comportamentale ale sistemelor cruciale, cum ar fi cele care controlează reacțiile de atac/fugă sau „de consum” (*consummatory*). A treia componentă este o ipoteză legată de diferențele de personalitate din punctul de vedere al funcționării sistemului. Pe baza acestor componente, teoreticianul poate prezice în ce mod personalitatea ar trebui să influențeze reacția psihofiziologică, comportamentul și reacția la manipulările psihobiologice, cum ar fi tratamentele bazate pe medicamente.

Teoria lui Eysenck (1967) despre excitație

Două teorii neuropsihologice influente urmează această schiță de elaborare a teoriei (Eysenck, 1967; Gray, 1981). Eysenck (1967, 1981, 1997) a legat personalitatea de două sisteme nervoase (figura 7.2). Primul este o buclă cortico-reticulară care include cortexul cerebral, talamusul și sistemul reticular de activare ascendent (*ascending reticular activating system* – ARAS). Feedbackul între diferite structuri permite acestui circuit să fie considerat un singur sistem. El este excitat prin stimularea senzorială de intrare, transmisă pe traseele aferente ascendente, însă nivelul de excitație este reglat prin procesare corticală. Funcția lui este de a sprijini prelucrarea informațiilor. Activitatea buclei cortico-reticulare este asociată cu o creștere a excitației corticale. După părerea lui Eysenck, acest sistem oferă substratul neural pentru extraversiune-introversiune: se presupune că este mai ușor activat la introverți decât la extraverțiți, astfel încât la introverțiți excitația este mai ușor declanșată și tind să apară niveluri mai înalte ale excitației corticale. Aceste diferențe de personalitate prezise din punctul de vedere al excitabilității și al excitației corticale tonice caracteristice generează predicții verificabile, deoarece se consideră că excitația influențează comportamentele observabile, cum ar fi condiționarea și performanța. Eysenck (de exemplu, 1994b) pune accentul pe folosirea „postulatului medicamentului” în testarea teoriei. Introverțiții ar trebui să se comporte ca subiecții cărora li s-au administrat medicamente stimulante, în vreme ce extraverțiții ar trebui să se comporte ca subiecții cărora li s-au administrat sedative. De exemplu, stimulentele par să crească rata condiționării în paradigmele asociative și operaționale simple. Conform teoriei, și la introverțiți apare o condiționare mai rapidă, cel puțin în anumite paradigme (Levey și Martin, 1981).

Datorită importanței conceptului de *excitație*, vom examina amănunțit în secțiunile ulterioare predicțiile din teoriile bazate pe excitație. Totuși, pe larg, putem să explicăm caracteristicile generale ale extravertiților și intravertiților pe baza unei ipoteze suplimentare, și anume că nivelurile intermediare ale excitației sunt plăcute în mod subiectiv, însă excitația scăzută sau intensă este percepută ca neplăcută. Întrucât la extravertiți tinde să existe în mod cronic un nivel scăzut de excitație, ei sunt înclinați să caute surse de stimulare pentru a-și ridica excitația la nivelul moderat dorit. Astfel, extravertiții tind să fie aventuroși și îndrăzneți și deosebit de atrași de stimularea socială. Dimpotrivă, introvertiții tind să fie supraexcitați și, prin urmare, evită stimularea, angajându-se în comportamente de tipul lecturii în singurătate.

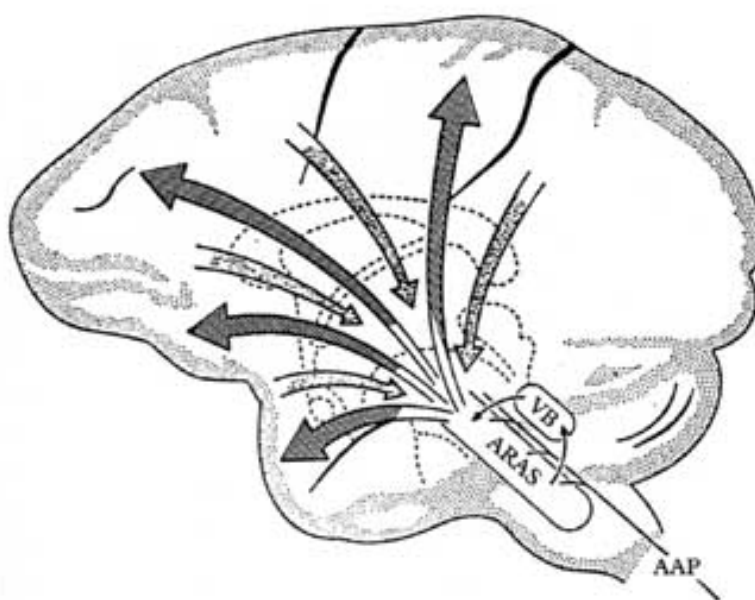

Figura 7.2. Modelul elaborat de Eysenck (1967) al unei baze psihologice ipotetice a extraversiunii (formațiunea reticulară - excitația corticală) și a nevrozismului (sistemul limbic sau creierul visceral)

Al doilea circuit neural din sistemul nervos conceptual al lui Eysenck (1967) este o buclă viscerocorticală care conectează cortexul cerebral cu „creierul visceral”, ce include structuri de tipul sistemului limbic. Funcția sistemului este controlarea reacției emoționale subiective și autonome, în special în medii potențial stresante. Sistemul este mai excitabil la persoanele cu un nivel înalt al nevrozismului decât la cele stabile emoțional. Prin urmare, la indivizii cu punctaje înalte la N sunt mai multe șanse decât la cei cu punctaje scăzute să se producă excitația autonomă și să aibă stări de suferință și agitație atunci când sunt expuși la stres.

O variantă de sistem nervos conceptual: Gray (1991)

În capitolul 4 am prezentat ideea că E și N s-ar putea lega de sistemele cerebrale ale emoțiilor pozitive și, respectiv, negative. Această idee derivă inițial din teoria neurofiziologică a lui Gray (1981, 1991; Gray și McNaughton, 2000) despre motivarea cerebrală și sistemele emoționale. Teoria se bazează pe un sistem nervos conceptual diferit, descris mai detaliat decât cel al lui Eysenck. Pe parcursul anilor, teoria a suferit o serie de modificări, cel mai recent din partea lui Corr (2008, 2009). Schițăm aici versiunea cea mai cunoscută; tot în acest capitol vom prezenta unele modificări recente. Teoria lui Gray se remarcă nu numai prin elementele neuropsihologice, ci și pentru că autorul crede că axele cauzale ale personalității se deosebesc de cele propuse de Eysenck. În loc de E și N, Gray se referă la dimensiunile anxietate (Anx) și impulsivitate (Imp), care sunt rotite la 60° în spațiul factorial față de dimensiunile lui Eysenck, așa cum arată figura 7.3. Astfel, Anx este, în principal, un nivel înalt al lui N, cu un element de introversiune (nivel scăzut al lui E), iar Imp este, în principal, un nivel înalt al lui E, cu un anumit grad de nevrozism. Gray păstrează construcția „psihozism”, însă, din nou, sugerează că s-ar putea să nu se suprapună perfect dimensiunii P a lui Eysenck. În special o parte din dimensiunea Imp se leagă de dimensiunea eysenckiană P.

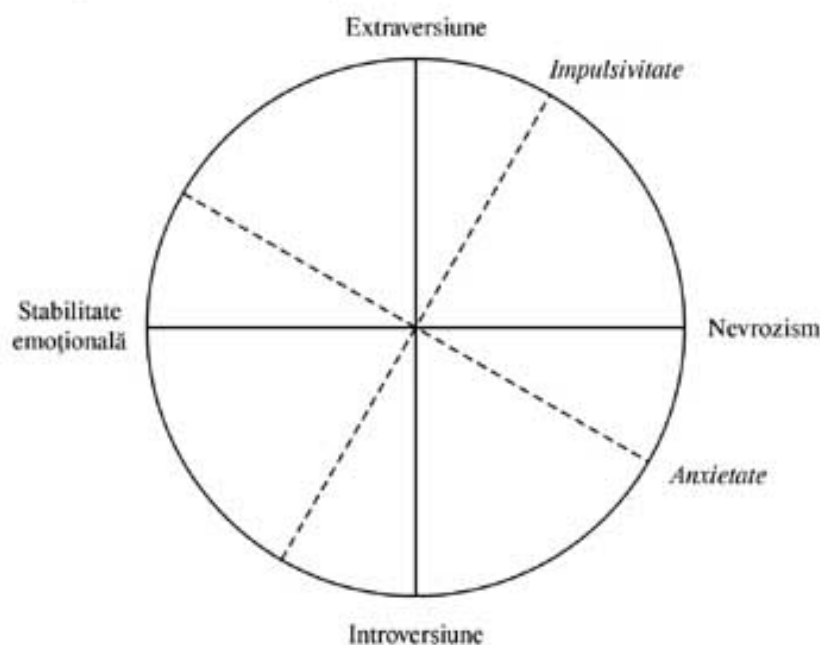

Figura 7.3. Axele lui Gray (linie discontinuă) aliniată cu axele lui Eysenck (linie continuă) (alinierea cu dimensiunea „psihozism” a lui Eysenck nu este prezentată)

Gray pornește de la cinci sisteme cerebrale stabilite pe baza testelor făcute pe animale – controlare a excitației, de recompensă, inhibiție comportamentală, reacția „de consum” și luptă/fugă. Cele mai importante pentru personalitate sunt sistemele de inhibiție comportamentală, recompensă și luptă/fugă. Sistemul de inhibiție comportamentală (*behavioural*

inhibition system – BIS) este alcătuit din structuri variate, incluzând hipocampusul, septul și părți ale sistemului limbic, precum și din lobii frontali ai cortexului cerebral. El are rolul de a întrerupe comportamentul curent și de a pregăti organismul să se ocupe de anumiți stimuli potențial amenințători: semnale de pedepsire și de absență a recompensei, stimuli ai noului și stimuli innăscuți ai fricii. Acest sistem inhibă reacția, orientează atenția către pericolul potențial și declanșează excitația. Aceste proprietăți funcționale ale sistemului BIS sunt prezentate în figura 7.4. După părerea lui Gray, sistemul este mai ușor activat la indivizii cu o personalitate anxioasă (introvertiți nevrotici), astfel încât persoana anxioasă este, în general, sensibilă la amenințări.

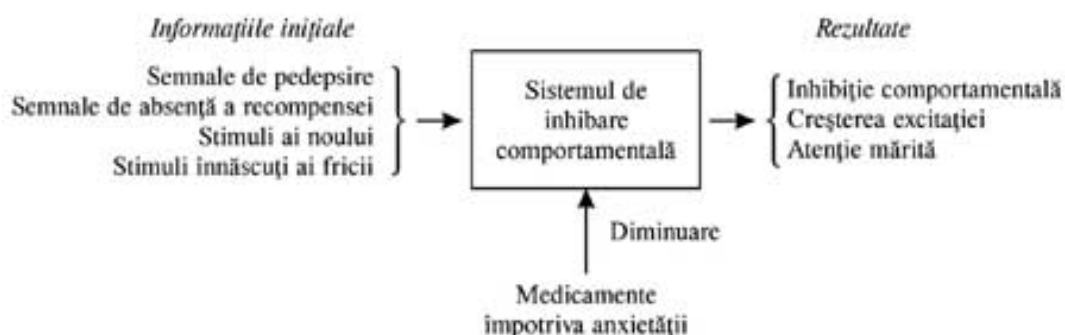

Figura 7.4. Proprietățile funcționale ale sistemului de inhibare comportamentală propus de Gray (1982)

Sistemul de recompensă, descris și ca sistemul de activare comportamentală (*behavioral activation system* – BAS), are funcția de a controla apropierea de stimulii potențial benefici. Din punct de vedere anatomic, el se bazează pe diferite structuri ale telencefalului care folosesc neurotransmițătorul dopamină, cum ar fi corpul striat dorsal și ventral. Se consideră că acest sistem este substratul impulsivității, care, în concepția lui Gray, este o combinație între N de nivel înalt, E de nivel înalt și P de nivel înalt. Prin urmare, la persoanele impulsive apare comportamentul impulsiv nu din cauză că sunt subexcitate, ci pentru că sensibilitatea lor la semnale de recompensă face extrem de probabilă angajarea lor într-un comportament de apropiere. La fel ca BIS, și BAS tinde să producă excitație, astfel încât stimulii motivanți sunt, în general, excitanți. În fine, sistemul luptă/fugă este sensibil la stimulii de ostilitate necondiționați, astfel încât controlează comportamentele legate de furie și de panică. El este asociat cu structurile despre care se știe că asigură controlul emoțiilor negative, cum ar fi nucleul amigdalian, hipotalamusul mediu și materia cenușie centrală din creierul mijlociu. Acest sistem se leagă, în principal, de psihozism; fără îndoială, la persoanele cu un nivel înalt al lui P furia tinde să domine panica.

Complexitatea personalității: modelul lui Zuckerman (2005)

Al treilea teoretician, Marvin Zuckerman (1995, 1999, 2005), critică teoriile de tipul celor emise de Eysenck și Gray, din cauză că ele presupun *izomorfism* între trăsăturile de personalitate și sistemele cerebrale. De exemplu, Eysenck (1967) presupune că: 1) singurul

sistem cerebral care influențează extraversiunea este bucla reticulo-corticală și 2) bucla reticulo-corticală influențează doar extraversiunea, nu și alte dimensiuni ale personalității. Zuckerman aduce obiecția că creierul este atât de complex, încât orice trăsătură de personalitate se poate lega de mai multe sisteme cerebrale și orice sistem cerebral ar putea contribui la două sau mai multe trăsături de personalitate. El arată, de asemenea, că sistemele cerebrale sunt, în mod caracteristic, interdependente din punct de vedere funcțional și că asocierile dintre activitatea sistemelor și trăsăturilor s-ar putea să nu fie lineare. De exemplu, extraversiunea ar putea fi asociată cu niveluri moderate de activitate a sistemelor catecolaminice, în vreme ce introvertiții ar putea prezenta niveluri de activitate catecolaminergică fie mai ridicate, fie mai scăzute.

Figura 7.5 reproduce reprezentarea modelului lui Zuckerman (2005) de alternativă la „cei cinci mari”, descris în capitolul 1. Se poate vedea că modelul este prea complex pentru a fi discutat exhaustiv în această lucrare, însă unele dintre caracteristicile sale merită să fie semnalate. Concepția lui Zuckerman despre extraversiune se aseamănă, într-o anumită măsură, cu cea a lui Gray, prin faptul că o leagă de sistemele cerebrale asociate cu sensibilitatea la recompensă, în special de circuitele dopaminergice, care tind, de asemenea, să intensifice activitatea motorie. Descoperirea că variațiile genetice ale receptorului dopaminergic D4 sunt asociate cu diferențele din punctul de vedere al extraversiunii confirmă acest aspect al modelului lui Zuckerman (vezi capitolul 6). În modelul lui Zuckerman, trăsătura „nevrozism” încorporează sensibilitatea la pedeapsă și la excitația emoțională sau adrenergică. El implică în controlarea nevrozismului și a anxietății și alte sisteme cerebrale, cum ar fi receptorii de benzodiazepină (BZ), ce răspund de efectele de calmare a anxietății pe care le au medicamentele de tip valium. Modelul său trebuie să fie modificat pentru a include legătura dintre nevrozism și variația genetică a genei transportoare de serotonină.

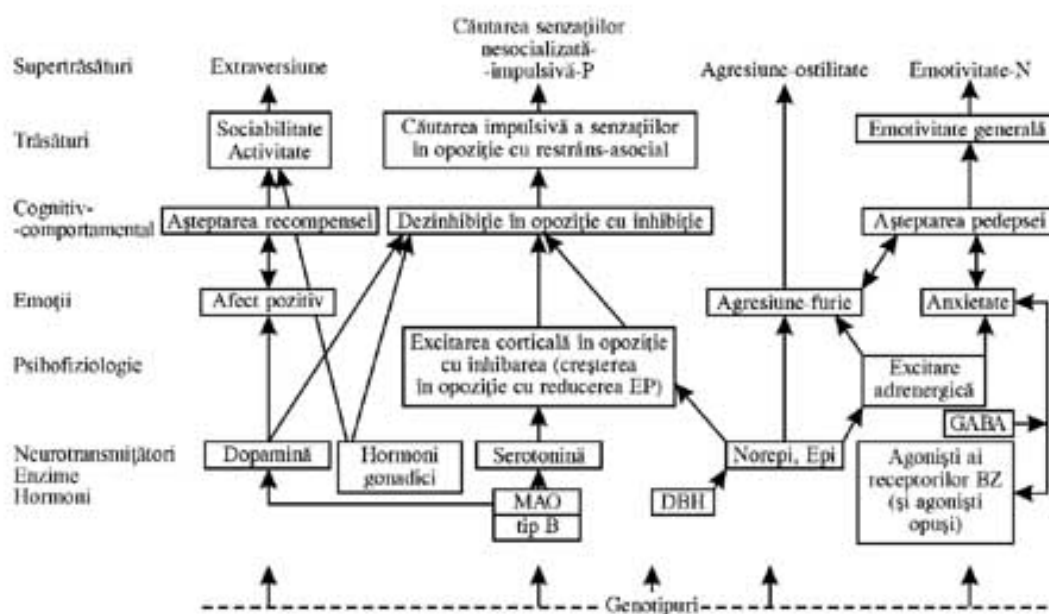

Figura 7.5. Modelul psihobiologic al personalității propus de Zuckerman (1991)

Putem reda savoarea modelului lui Zuckerman (2005) schițând concepția lui despre psihobiologia grupului de trăsături denumit „căutarea de senzații nesocializată-impulsivă-P”, care se aseamănă, într-o anumită măsură, cu dimensiunea eysenckiană P. Caracteristica principală a comportamentului persoanei cu un punctaj înalt la această dimensiune este absența restricției comportamentale, această persoană devenind deosebit de dezinhibată atunci când situația are un potențial atât de recompensă, cât și de pedeapsă, cum ar fi ocazia de a fura o mașină. Totuși, dezinhibiția este influențată de mai multe sisteme fiziologice distincte. Acestea pot include excitabilitatea traseelor neurale noradrenergice și dopaminergice la stimulare intensă, niveluri scăzute de serotonină, niveluri înalte ale hormonului sexual testosteron și niveluri scăzute ale monoaminoxidazei (MAO). Prin urmare, nu sunt șanse să dăm peste un „stigmat al lui Cain” biologic unic, care să identifice criminalul sau psihopatul potențial. Predispoziția către angajarea în comportament antisocial apare mai degrabă din interacțiunea mai multor sisteme funcționale diferite.

De la creier la comportament: verificarea teoriilor neuropsihologice

Teorii cum sunt cele ale lui Eysenck, Gray, Zuckerman și Cloninger (vezi capitolul 1) par să aibă cel puțin un anumit potențial de explicare a personalității și a manifestării ei prin comportament. Am putea folosi modelul biologic pentru a prezice modul în care personalitatea va influența comportamentul în diferite contexte. De exemplu, putem deriva din teoria lui Eysenck predicția că introvertiții ar trebui să prezinte o condiționare mai puternică atunci când stimulii sunt slabi, nu atunci când sunt intenși (Levey și Martin, 1981). Totuși, teoria lui Gray (1981) implică faptul că efectele personalității nu variază prea mult în funcție de intensitatea stimulului, ci în funcție de valoarea lui ca semnal motivațional: persoanele cu un nivel înalt al impulsivității ar trebui să fie mai condiționate de semnalele de recompensă, cele cu un nivel scăzut al impulsivității ar trebui să fie mai condiționate de semnalele de pedeapsă. Vom examina acest gen de predicții comportamentale în capitole ulterioare ale cărții. A doua strategie de cercetare este testarea modului în care variabilele de personalitate și situaționale influențează măsurătorile psihofiziologice, cum ar fi cele legate de excitație.

După ce am schițat unele dintre cele mai ambițioase explicații biologice ale variației trăsăturilor de personalitate, vom descrie tehnicile psihofiziologice folosite în studiile despre personalitate. Pentru fiecare tehnică vom prezenta un exemplu de studiu real, descris destul de detaliat pentru a ilustra aplicarea ei. O trecere în revistă completă a dovezilor despre corelațiile psihofiziologice ale personalității depășește obiectivul acestei lucrări (vezi Zuckerman, 1999, 2005). Ne vom limita la tehnicile relativ directe de evaluare „on-line” a activității SNC (sistemului nervos central) și SNA (sistemului nervos autonom). O altă clasă de tehnici, care depășește obiectivul acestei lucrări, se ocupă de evaluarea biochimică a nivelurilor metabolitelor neurotransmițătorilor cerebrali și ale hormonilor circulatori. De exemplu, așa cum am arătat în capitolul 4, emoționalitatea pozitivă și extraversiunea au fost legate de activitatea dopaminergică a creierului; această ipoteză poate fi verificată prin studii despre reacțiile hormonale legate de neurotransmițător